

TRABZON KENT KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA MANASTIRLARIN YERİ: SÜMELA MANASTIRI

The Place Of Monasteries In The Formation Of Trabzon City Identity: Sumela Monastery

Arş. Gör. İrem BEKAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6371-9958>

Arş.Gör. Zeynep Nilsun KONAKOĞLU

Avrasya Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1539-305X>

ÖZET

Kentler, insanlığın varoluşundan bugüne yerleşik hayata geçmesi ile başlayan ve birçok farklı etken doğrultusunda şekillenen, üzerinde yaşayan insanların toplumsal ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerleşim alanlarıdır. Her kent bulunduğu bölgenin doğası, iklimsel şartları, yapıları, insanları vb. doğrultusunda birbirinden farklılaşır ve kendine has karakterini oluşturur. Bu karakterin oluşmasına yardımcı olan en etkili ve önemli belirleyicilerden biri de kentin mimarisidir. Kentin kendine has mimari yapısını oluşturan; mimari eserler, anıtlar, sitler, camiler, konaklar, manastırlar kentin tarihi hakkında bilgi vermekte, kentin kimliğini oluşturmada, geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi görmektedir. Bu çalışmada sosyal, kültürel katmanların izlerini taşıyan, kültür mirası bakımından oldukça zengin olan manastır yapıları ele alınmaktadır. Kültürel değerlerin sürekliliği ve bölgenin potansiyelinin doğru kullanılabilmesine yardımcı olan manastırlar, kentlerin kentsel ve kültürel belleklerinin yaşatılmasına yardımcı olan ve kültür turizmine katkıda bulunan önemli mimari yapılarıdır.

Çalışmada Trabzon'un köklü geçmişi ve bu geçmişinde ev sahipliği yaptığı farklı inanç ve kültürlerden yola çıkılarak kent için önem taşıyan 6 adet manastır yapısı araştırılmış ve kent kimliğinin oluşundan gelecek kuşaklara aktardıkları mirasın izleri sürülmüştür. Manastırlar arasından en fazla tanınan ve ilgi gören Sümela Manastırı çalışma kapsamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda 272 katılımcıya anket uygulanmış ve elde edilen veriler doğrultusunda manastır, kent kimliği ve bellek ilişkisine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda manastır yapılarının kent kimliğine kazandırılmasının önemine dikkat çekerek buna yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent kimliği, Trabzon, Manastır, Sümela Manastırı

ABSTRACT

Cities are residential areas that started with the settled life of humanity since its existence and were shaped by many different factors, where people living on them carry out their social and social activities and where the population density is high. Each city differs from each other in line with the nature of the region, climatic conditions, structures and people, and creates its own unique character. One of the most influential and important determinants of this character is the architectural style of the city. The architectural works, monuments, sites, mosques, mansions, monasteries that make up the unique architectural structure of the city provide information about the history of the city, form the identity of the city, and act as a bridge between the past and the future. In this study, monastic structures bearing the traces of social and cultural layers and rich in cultural heritage are discussed. Monasteries, which help the durability of cultural values and the correct use of the potential of the region, are important architectural structures that help the urban and cultural memories of cities to live and contribute to cultural tourism.

In the study, 6 monasteries that are important for the city, based on the deep-rooted history of Trabzon and the different beliefs and cultures it has hosted in this past, have been investigated and the traces of the legacy they have passed on to future generations due to the urban identity. The Sümela Monastery, which is the most known and attracted attention among the monasteries, was discussed within the scope of the study. In this direction, a questionnaire was applied to 272 participants and evaluations were made regarding the relationship between the monastery, city identity and memory in line with the data obtained. As a result of the study, suggestions were made for drawing attention to the importance of integrating the monastery buildings into the urban identity.

Keywords: Urban Identity, Trabzon, Monastery, Sumela Monastery

1. GİRİŞ

Kentler, insanlığın varoluşundan bugüne yerleşik hayata geçmesi ile başladıkları dönemlerin siyaset, toplum, kültür, din, bilim ve sanat birikimi ve uyumu doğrultusunda şekillenen, üzerinde yaşayan insanların toplumsal ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve nüfus yoğunluğu fazla olduğu yerleşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Her kent bulunduğu bölgenin doğası, yapısı, insanları ile

farklılaşarak kendine özgü bir kimlik kazanır. Mumford, kentleri “bölgesel kimliğin bir ifadesi olarak görmek gerektiğini” belirtmiştir (Belge, 2018). Bir kenti diğerlerinden farklı kılan her bir ayırt edici özelliği o kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kent kimliğinin tariflenmesinde o kentin coğrafi yapısı, topoğrafyası, yaşam biçimi, fiziksel, kültürel, sosyal özellikleri, tarihi, gelenekleri, inançları gibi pek çok özelliği belirleyici olmaktadır. Kent “çevresindeki bölgenin özünü çıkarır alır; ona o kadar çok çeşitli yaşam tarzları gelir ki şehir böylece bölgeyi temsil etmiş olur” (Tümertekin ve Özgüç, 2014). Tüm bu etkenler zamanla simgeleşerek kentle özdeşleşir ve ortaya çıkan özgün karakter ‘kent kimliği’ni belirler.

Bir kente özgü anlamına gelen kent kimliği çok geniş anlamlarda kendine karşılık bulur. Lynch (1973), kent kimliğini kısaca ‘tekillik’ olarak açıklamaktadır. Görsel öğelerin zihinde bıraktığı anlamlar bütünü olarak da tanımlayabileceğimiz çıkan kent kimliği; kent imajı, kentsel bellek ve kentsel algı kavramlarıyla da yakından ilişkilidir (Belge, 2018). Bu noktada kent sakinlerinin kent ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkinin meydana getirdiği gereksinimler de kent kimliğini etkilemektedir (Ujang, 2009). Kent-insan etkileşiminde insanın kente biçtiği anlam, kentte gerçekleştirilen aktiviteler, kentin fiziksel ve kültürel yapısı gibi bileşenlerinin tümünün de kent kimliğini oluşturduğu söylenebilir (Diker ve Erkan, 2017). Kent kimliğini biçimlendiren başka bir etken ise toplumdaki bireylerin, birikimleri, deneyimleri, düşünceleri, davranışları, gelenekleri ve inançlarını kapsamaktadır (Es, 2007). Dolayısıyla kentin fiziki yerleşimine ek olarak kentte yaşayan toplumların sosyal yapısının da kent kimliğini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Diker ve Erkan, 2017).

Uzun tarihsel bir geçmişi olan kentlerin zamanın değişik katmanlarının üst üste birikimi ile ortaya çıkan, tarih boyunca farklı dönemlerde sahip olduğu eski-yeni birleşimi ile oluşmuş bir kimliği bulunmakta ve bu kimlik dönemlerin bütünü temsil etmektedir (Tekeli, 1991; Oğuroğlu, 2014). Kent kimliği zamanla oluştuğu gibi yine zamanla değişebilmektedir. Kentlerde uzun süreçler içerisinde yaşanan değişimler sonucu, kentin kendine has dokusunu oluşturan kimlik öğeleri de değişmektedir (Bulut, 2020). Özellikle son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle modern kentlerin kimliklerini hızla veya yavaş yavaş kaybederek birbirine benzer hale gelmeye başladıkları görülmektedir. (Oğuroğlu, 2014). Bunun bir sonucu olarak kent kimliği kavramı daha da önem kazanmıştır. Günümüzde kentlerin yaşadığı kimlik kaybı ile eski ihtişamını kaybettiğinin fark edilmesiyle hükümetler ve yerel yöneticiler, kentin kimliğini ve tüm ayırt edici özelliklerini ön plana çıkaracak önlemler almaktadır (Bulut, 2020). Bu yapıların korunarak gelecek nesillere aktarılması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve önemini kaybetmemesi kent kimliğinin korunması açısından önemli bir konudur.

Mimari yapılar, kentin kimliğini yansıtması ve bu kimliği sürdürülebilmesi açısından önemli bir araçtır. Çalışmada bir kentin kimliğinin oluşmasında en önemli belirleyicilerden bir olan mimari yapılar arasında ‘manastır yapıları’ ele alınmıştır. Manastır, belli bir tarikata mensup fertlerin çalışma, eğitim ve ibadetlerini tamamen Allah’a has kılmak üzere, toplumdan ayrı bir şekilde, cemaat halinde yaşayabilmelerini temin amacıyla düzenlenmiş olan yapı, ya da yapılar topluluğudur (Kingsley, 2003). Manastırlar geçmişin izleri hakkında günümüze bilgi verirken aynı zamanda kente özgün bir değer katarak farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada Trabzon’un köklü geçmişi ve bu geçmişinde ev sahipliği yaptığı farklı inanç ve kültürlerden yola çıkılarak kent için önem taşıyan 6 adet manastır yapısı araştırılmış ve yapılan analizler sonucu bunların arasından en fazla tanınan ve ilgi gören Sümela Manastırı ele alınarak yapının kent kimliği ile ilişkisine ve algılanmalarına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

1.1. Kent Kimliğinin Oluşmasında Tarihi Yapılar ve Manastırlar

Tarihsel bir olgu olan kent kimliğinin oluşması uzun bir zaman dilimini gerektirir. Farklı katmanların uyumlu ve anlamlı harmonisi ile oluşan kent kimliğinin en önemli belirleyicilerinden biri de tarihi yapılarıdır. Kent kimliğinin oluşturulmasına, güçlendirilmesine ve tanıtımına önemli düzeyde katkıda bulunan tarihi yapılar, bir başka ifadeyle kent kültürünü ve tarihini gündemde tutan idealize edilmiş bir geçmişin anlatımıdır (Lynch, 1972; Perihan ve Aşur, 2020). Bu yapılar geçmişte orada yaşayan insanlar hakkında günümüze bilgi veren; tarihin, kültürün ve doğanın bugüne bıraktığı büyük bir birikimin ifadesidir. Bu nedenle sadece turistleri çeken değil, aynı zamanda toplumun gelişmesi için bir katalizör görevi gören ekonomik, eğitimsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerin bütünü anlamına gelmektedir (Rodwell, 2007; Shehata, 2015).

Bir kentin kimliğini, içerisinde bulunan doğal ve yapay tüm elemanlar ve onların taşıdığı özgün değerler içerisinden en belirgin, etkileyici ve ayırt edici olanları oluşturmaktadır. Keleş’in (2005) de ifade ettiği gibi tarihin ve doğanın kentte bırakmış olduğu birikimin temel ögesi kent kimliğini oluşturmaktadır. Bu açıdan

tarihi yapıların amaçsal, yöntemsel, fonksiyonel ve estetik açıdan taşıdığı anlam ve özelliklerin tümü kimliğin önemli bir bileşenini oluşturur (Karabağ, 2019). Örneğin İstanbul denilince akla ilk önce Kız Kulesi, Ayasofya Camii, Galata Kulesi gibi tarihi yapıların gelmesi bu yapıların kent kimliği üzerindeki etkisindedir (Şekil 1).

Şekil 1. İstanbul - Kız Kulesi, Galata Kulesi, Ayasofya Camii (URL 1, URL 2, URL 3)

Bugün kent yaşamında insanların tarihi yapılara yönelmesi; yitirilmiş kent kimliğinin yeniden anımsanabilmesi ve ait olunan kültürün yeniden canlandırılarak etkin bir biçimde yaşanabilmesi içindir (Kurtar ve Somuncu, 2013). Bu nedenle, kent kimliğinin ve modern kent dokusunda yitirilmiş olan mekân-insan ilişkisinin yeniden anımsanmasında (Kurtar ve Somuncu, 2013) ve kent kimliğini oluşturulmasında önemli katkısı olan tarihi yapıların bütünüyle korunarak gelecek kuşaklara aktarılması kent kimliğinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir konudur.

Tarihi yapılar; kaleler, konaklar, camiler, kiliseler, manastırlar, evler, köprüler vb. birçok unsuru içerisinde barındıran kapsamlı bir kullanımdır. Çalışmada tüm bu yapılar arasından manastır yapılarına odaklanılmıştır. Din adamlarının veya kendini dine adayan kişilerin kendini dış dünyadan soyutlayarak bir arada yaşadığı dini yapılar olan manastırlar, özellikle Hristyanlık, Budizm, Hinduizm gibi dinlerde önemli bir yer tutmaktadır. Dünyanın birçok farklı yerinde rastlanan manastır yapılarından bazıları günümüzde hala dini amaçla kullanılmaya devam ederken bazıları ise turizm amaçlı kullanılmaktadır. Portekiz’de bulunan Alcobaça Manastırı, Ostroska Greda Dağı’daki Ostrog Manastırı, Yunanistan’daki Yunanistan’daki Meteora Manastırı bunlardan bazılarıdır (Şekil 2). Bu manastırlar buldukları kentlerde dikkat çeken ve kent kimliğinin oluşmasında ön plana çıkan yapılarıdır; ayrıca taşıdıkları dini, kültürel ve görsel değerlerle turizmin önemli bir odak noktasıdır.

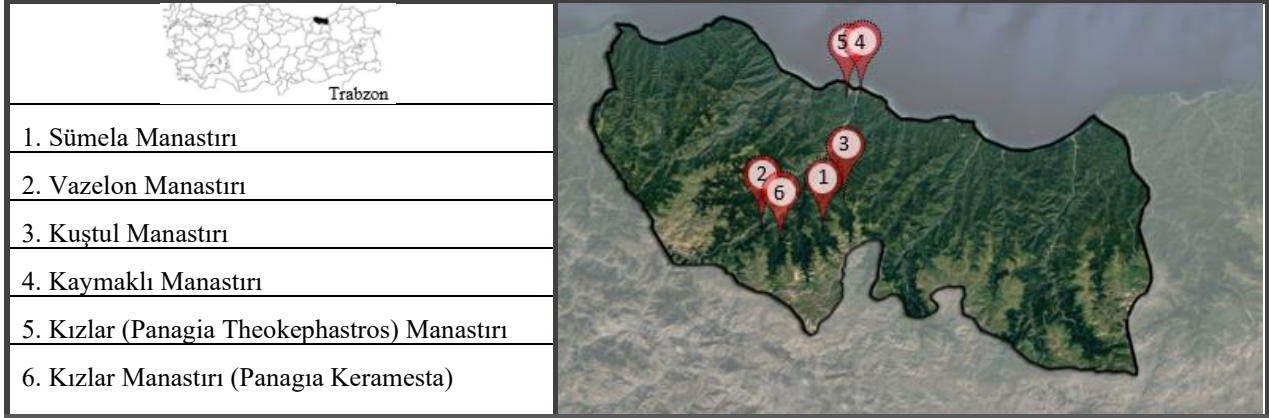
Şekil 2. Alcobaça Manastırı, Ostrog Manastırı, Meteora Manastırı (URL 4)

Günümüzde tüm tarihi yapılarda olduğu gibi manastırların da birçoğu küreselleşme, kentleşme, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ve turizm gibi faktörlerin etkisinde kalarak zaman içerisinde değişmekte, özgün kimliklerini kaybetmekte ve okunaklılıklarını yitirerek zamanla tanımsız mekânlar haline dönüşmektedirler. Bu değerlerin yok olması, kültürel sürekliliğin kesintiye uğraması, geleceğe öncü olacak olan birikimin kaybedilmesi demektir (Karaaslan, 2010). Bu yapıların tümü zaman içinde geçirmiş oldukları değişim sonucunda ortaya koydukları kimlikleri ile günümüz koşullarına ayak uydurabildikleri ve bu kimliklerini sürdürebildikleri sürece önem kazanmaktadır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturan manastırların korunması aynı zamana o kentin kültürel kimliğinin tanınmasına da yardımcı olmakta (Tweed ve Shutherland, 2007) ve kentin turizm faaliyetlerinin artmasında önemli bir besleyici görevi üstlenmektedir.

1.3. Trabzon Kentinde Bulunan Manastır Yapıları

Trabzon kenti tarihte pek çok uygarlığın egemenliğine girmiş ve imparatorluklara başkentlik yapmış Anadolu’nun en eski kentlerinden biridir (Özen, 2005). Çok eski ve köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Trabzon, pek çok medeniyeti içerisinde barındırmış, farklı kültürlerden etkilenmiş ve buna bağlı olarak

birçok mimari eser de burada yerini almıştır. VII. yüzyıldan itibaren Ermeniler ve Rumlar Trabzon'da yaşamaya başlamış, bölgede yaşanan gelişmeler ve sonucundaki olgular kentteki Hıristiyan nüfusunu arttırmıştır. Fakat zaman içinde Hıristiyan nüfusun azalması onların kullandığı yapıların terk edilmesine ve bunun sonucunda yapıların bakımsızlığına sebebiyet vermiştir. Oysa ki farklı uygarlıklara ait kültür varlıklarının korunması ve tüm insanlığın ortak eseri olduğundan kaynaklı gelecek kuşaklara da aktarılması önemlidir (Yiğit Barut, 2014). Bu varlıklar arasında dini nitelikli bir yapılar grubu olan manastırlar çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Trabzon'da bu kapsamda 6 farklı manastır yapısı bulunmaktadır. Bunlar Meryem Ana (Sumela) Manastırı, Vezalon (Yahya) Manastırı, Kuştul - Hızır İlyas Manastırı (Gregorius Peristera), Kaymaklı Manastırı, Kızlar Manastırı (Panagia Theokephastros) ve Kızlar Manastırı (Panagia Keramesta)'dır. Manastırların Trabzon kenti içerisindeki konumu Şekil 3'de verilmektedir.

Şekil 3. Trabzon'da bulunan manastırlar ve konumları

Trabzon'da bulunan manastırların 2 tanesi Merkez-Ortahisar'da ve 4 tanesi Maçka ilçesi çevresinde konumlanmıştır. Her biri mistik atmosferleri ile turizm açısından önemli birer kültürel miras ögesidir. Fakat bu manastırlar birkaçı dışında yeteri kadar tanınmamakta ve ilgi görmemektedir. Günümüzde restore edilerek yeni işlevleri ile ziyaretçilerin kullanımına açılan manastırlar olduğu gibi bir kısmı ise mevcut durumu kendi haline bırakılmış olmasına rağmen yarattığı görsel ve görkemli etkisi ile yerli ve yabancı turistlerin dikkatini çekmektedir. Manastırlar hakkında bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Trabzon'da bulunan manastırlar

Sümela Manastırı	
	Maçka Altındere Köyü sınırları içinde, Altındere Vadisi'ne bakan Karadağ'ın eteklerinde bir kayalık üzerine kurulan Sumela Manastırı vadiden yaklaşık 300 metre yüksekliktedir. Sumela Manastırı'nın başlıca bölümleri; Ana kaya kilisesi, birkaç şapel, mutfak, öğrenci odaları, misafirhane, kütüphane ile kutsal ayazma'dır. (KTB, 2020).
(URL 5)	
Konumu	Maçka/Altındere
Yapım Yılı	365-395
Mevcut	Müze
Kullan.	
Vazelon Manastırı	
	Maçka, Kiremitli Köyü'nün 7 km batısında çam ormanları içerisinde bulunan manastırda bir mağara ve ayazma vardır. 270 yılında inşa edilen manastırın günümüzde ayakta kalan mağaranın önündeki kilise ve keşiş odaları, 19. yüzyıla aittir. Kompleksin 9 km kuzeyindeki şapel 15.yüzyıla tarihlenmekte ve içerisinde değerli freskler yer almaktadır (KTB, 2020).
(URL 6)	
Konumu	Maçka/Kiremitli
Yapım Yılı	270
Mevcut	Kullanılmıyor.
Kullan.	

Gregorius Peristera (Kuşul-Hızır İlyas Manastırı)

Manastır 8. yüzyılın ortalarında Maçka, Şimşirli Köyü yakınlarında, kurulmuştur. Günümüze yalnızca manastırın temelleri ulaşabilmiştir (KTB, 2020).

(URL 7)

Konumu	Maçka/Şimşirli
Yapım Yılı	752
Mevcut Kullan.	Kullanılmıyor.

Kaymaklı Manastırı

1424 yılında inşa edilen yapı Trabzon'un 3 km güneydoğusunda Boztepe'nin Değirmendere vadisine bakan sırtında bulunmaktadır. Yapılar topluluğu dikdörtgen alan içerisinde, ortada tek apsisi kilise, kuzey batıda çan kulesi, güney doğuda ise küçük bir şapel ve manastır hücrelerinden oluşmaktadır. Manastır yapıları birçok defa onarım görmüştür (KTB, 2020).

(URL 8)

Konum	Ortahisar/Boztepe
Yapım Yılı	1424
Mevcut Kullan.	Kullanılmıyor.

Kızlar (Panagia Theokephastos) Manastırı

Boztepe'nin yamacında şehre hakim bir mevkiye kurulmuştur. İki teras üzerine inşa edilen manastır kompleksi yüksek bir koruma duvarı ile çevrilmiştir. Kurulduğu yıldan bu yana birkaç defa onarılmış son şeklini 19. yüzyılda almıştır. İlk olarak güneyde içinde kutsal su bulunan kaya kilisesi ve onun girişindeki şapel ve birkaç hücreden ibarettir. (KTB, 2020).Günümüzde farklı bir işlevle kullanılmak üzere restorasyon süreci devam etmektedir.

(URL 9)

Konumu	Ortahisar/Boztepe
Yapım Yılı	1340
Mevcut Kullan.	Restorasyon aşam.

Kızlar Manastırı(Panagia Keramesta)

Manastır, Trabzon-Hamsiköyü yolu üzerinde kiremitli köyü vadisi üzerinde yer almaktadır. Buraya ilk kez kimlerin geldiğini belirten bir kitabe yoktur. Sumela veya Vazelon manastırlarının bir minyatürü olan bu yapıda, kutsal bir mağara ile tamamlanır. Günümüze kadar gelen taş bölümler, bu manastırın Orta Çağ'da yapılmış olduğu hissini uyandırıyor da yapı 1858 yılında inşa edilmiştir (KTB, 2020).

Konumu	Maçka/Kiremitli
Yapım Yılı	1858
Mevcut Kullan.	Kullanılmıyor.

Trabzon'da bulunan manastır yapılarına bakıldığında genellikle yüksek yamaçlarda, mağara veya su kenarlarında, ormanlık alanlarda konumlandığı görülmektedir. Bu da manastırlarda, din adamlarının veya kendini dine adayan kişilerin kendini dış dünyadan soyutlayarak bir arada yaşama anlayışıyla örtüşmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma verilerinin teorik kısmı literatür araştırması yapılarak tamamlanmıştır. Kent kimliği, kent belleği, manastır kavramları ile ilgili tezler, makaleler, kitaplar incelenmiştir. Sonrasında Trabzon'un köklü geçmişi ve bu geçmişinde ev sahipliği yaptığı farklı inanç ve kültürlerden yola çıkılarak kent için önem taşıyan manastır yapıları araştırılmıştır. Kentteki 6 manastır yapısına yönelik Trabzon kentinde yaşayan, yaşamış

olan veya bulunmuş olan 272 katılımcıya veri toplama tekniği olan nicel araştırma yöntemlerinden 2 aşamadan oluşan anket çalışması uygulanmıştır. Anket formunun hazırlanmasında konu ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanılmıştır.

Anketin birinci aşaması;

- ✓ Katılımcıların demografik bilgilerinin elde edilmesine yönelik sorulardan,
- ✓ Trabzon'da bulunan 6 adet manastırın tanınırlığına, bilinirliğine, kullanıcı gözüyle kent kimliği açısından önemini anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Anketin birinci aşamasında elde edilen veriler ışığında 6 manastır yapısı arasından en fazla ön plana çıkan manastır yapısı belirlenerek anketin ikinci aşaması gerçekleştirilmiştir.

Anketin ikinci aşaması;

- ✓ Katılımcılar tarafından en çok tanınan ve kent kimliğinin oluşumuna en fazla katkıda bulunduğu düşünülen manastırın, kullanıcı ve kent kimliği üzerinde bıraktığı etki, kullanıcı gözündeki algı ve değerini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Değerlendirilmeye uygun bulunan 272 adet anket formu istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Anket verileri değerlendirilmiş ve elde edilen verilerin analizleri yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Manastır yapılarının kent kimliğinin oluşmasına katkısını ölçmeye amaçlayan bu çalışmada kullanılan anketin birinci aşaması iki bölümden oluşmaktadır. Kullanıcılar ile yapılan anketin ilk bölümünü katılımcıların demografik bilgilerinin elde etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Sonuçları değerlendirildiğinde toplam 272 katılımcı profilinin 197'sini kadın, 75'ini erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Bunlar arasından 107'si 30 yaşın altında, 165'i ise 30 yaşın üzerindedir; 242 katılımcı üniversite, 28'i lise ve 2 tanesi ise ilkökul seviyesinde eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcılar Trabzon'da yaşayan ve Trabzon dışında yaşayan olarak gruplandırıldığında çoğunluk (191 kişi) Trabzon'da yaşamaktadır. Katılımcı profiline dair bilgiler tablo 2'de belirtilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Anket uygulanan kullanıcıların özellikleri

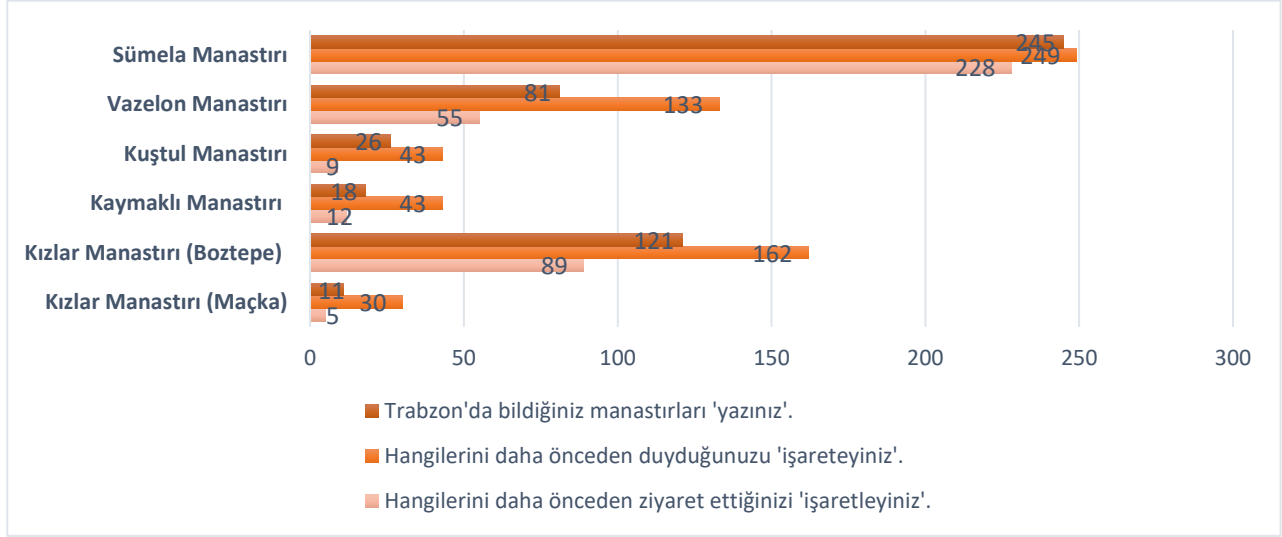
Katılımcı Profili	Grup	%
Cinsiyet	Kadın	72
	Erkek	28
Yaş	30 yaş altı	39
	30 yaş üstü	61
Eğitim Düzeyi	İlkokul	1
	Lise	10
	Üniversite	89
Şehir	Trabzon	70
	Trabzon dışı	30

Anketin ikinci bölümü Trabzon'da bulunan manastırın tanınırlığına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde katılımcılara üç soru yönlendirilmiştir. Bölümün ilk sorusunda katılımcılardan Trabzon'da bulunan manastır yapılarından bildiklerini yazmaları istenmiştir. İkinci soruda Trabzon'daki manastır yapıları verilerek bunlar arasından hangilerini daha önce duyduklarını işaretlemeleri istenmiştir. Üçüncü soruda ise daha bu manastırlardan hangilerini ziyaret ettiklerini işaretlemeleri beklenmiştir (Şekil 4). Bu bağlamda duyma-bilme-görme arasındaki ilişki saptanmaya çalışılmıştır.

Trabzon'da bulunan manastır yapılarının bilinirliğine yönelik analizlere bakıldığında Sümela Manastırı'nın en çok bilinen ve ziyaret edilen manastır olduğu görülmektedir. Sümela Manastırı'nın ardından Boztepe'de yer alan Kızlar Manastırı gelmektedir. Kuşkul, Kaymaklı ve Maçka'da bulunan Kızlar Manastırı'nın katılımcılar tarafından çok az bilinmesi dikkat çekicidir. Bu yüzden özellikle de kitle turizmine katkıda bulunan manastırların turizme daha çok dahil edilmesi adına tanıtılması önemlidir. Çünkü kente ve kentliye katılan her değer kent kimliğini olumlu etkilemekte ve özelleştirmektedir. Tablonun geneline bakıldığında tüm manastırların bilinme sayılarına oranla ziyaret edilme oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun özellikle Maçka bölgesinde yer alan dört manastırın, uzak ve manastıra giden yolların zorlu oluşundan kaynaklı ulaşım problemi yarattığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak manastırların ziyaretçilerinin büyük bir kısmını Trabzon'da yaşayan insanların oluşturduğu sonucuna ulaşılmış, Trabzon dışında yaşayan

insanların ise kente geldiklerinde diğer manastırlara kıyasla özellikle Sümela Manastırı'nı ziyaret ettiği görülmüştür.

Şekil 4. Trabzon'daki manastırların bilinirliğine yönelik verilerin analizi

Anketin birinci aşamasının son sorusunda ise Trabzon'da bulunan manastır yapılarının önemi ve kent kimliğine katkısı açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar tarafından verilen cevaplar doğrultusunda Trabzon'da yer alan manastırlar arasından kent kimliğine en çok katkıda bulunan manastırın Sümela Manastırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan verilerden hareketle katılımcıların manastırların kent kimliğine katkısını manastırın tanınma/bilinme oranı ile paralellik gösterdiği görülmektedir (Şekil 5). Buradan yola çıkarak manastırların tanınırlık oranının kent kimliğindeki yerini güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

Şekil 5. Trabzon'daki manastırların kent kimliği açısından önemini değerlendiriniz.

Anketin ikinci aşaması katılımcılar tarafından en bilinen, tanınan, ziyaret edilen ve kent kimliğindeki yerinin en yüksek olduğu düşünülen Sümela Manastırı'na yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde katılımcılara 5 adet soru yönlendirilmektedir. Anket verilerinden hareketle katılımcıların yapıyı ziyaret etme amaçlarının 'gezmek, görmek, merak, turistik gezi, merak, farklı kültürleri tanıma, tarihi öğrenme, geçmişe tanıklık etme' gibi cevaplar etrafında şekillendiği görülmektedir.

Anket katılımcılarına sorulan bir diğer soru ise yapının kent adına ne ifade ettiğine yönelik açık uçlu bir sorudur. Bu soruya verilen cevaplar ise 'tarihi birikim, kültürel miras, kültürel iz, doğa-tarih-kültür kombinasyonu, turizm odağı, kent simgesi, inanç' gibi anlamlar etrafında şekillenmiştir.

Sümela manastırına yönelik yönlendirilen diğer bir soru ise yapının kullanıcı üzerinde bıraktığı etki, kullanıcı gözündeki algı ve değerini ölçmeye yönelik sıfatlardan oluşan sorulardır. Burada katılımcılardan verilen sıfatları 1 (Katılmıyorum) ve 5 (Kesinlikle katılıyorum) arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuç verilerine bakıldığında Sümela Manastırının konum olarak ve yapıya ulaşım açısından kullanıcıların problemler yaşadığı görülmektedir. Onun dışında yapı büyük oranda mimari açıdan kendine özgü, dış görüşü ve yapı atmosferi bakımından etkileyici, çevresi ile uyumu açısından uyumlu, simgesel olarak anlamlı, uyandırdığı his bakımından sıcak, sahip olduğu tarihi değer bakımından anlamlı bulunmuştur.

Aynı zamanda kullanıcıların çoğu Sümela Manastırı hakkında geçmişe ait izler taşıdığı ve yapının toplumun kimliğini yansıttığı görüşündedir.

Şekil 6. Sümela Manastırı'nın katılımcı üzerinde bıraktığı etkiye yönelik veriler

Yapılan ankette katılımcıların %67,74'ü günümüzde Sümela Manastırı'nın önemini koruduğunu, %27,02'si kısmen koruduğunu ve %5,24'ü önemini korumadığı yönünde değerlendirme yapmıştır. Önemi korumadığını düşünen katılımcıların çoğunluğu 'yapının ziyaretçiler tarafından özenli kullanılmadığını, restorasyon süreci nedeniyle uzun süre yapının ziyaret edilememesinin yapıyı unutturduğunu' belirtmiştir. Katılımcılara yapının gelecek nesillere aktarılmasının önemi sorulduğunda ise %96,36 gibi büyük bir bölümü yapının özgün değeri korunarak gelecek nesillere aktarılması gerektiği yönünde görüşlerini bildirmiştir.

4. SONUÇ

Günümüzde küreselleşmenin olumsuz etkilerinin artması ile birlikte kentler birbirine benzer hale gelmeye başlamıştır. Oysaki kentler geçmişten bugüne sahip oldukları siyasi, toplumsal, kültürel, dini, bilimsel ve sanatsal birikimleri ile şekillenmekte, farklılaşmakta ve kendine özgü kimliğini oluşturmaktadır. Kent kimliğinin oluşmasında en önemli belirleyicilerden biri de mimari yapılarıdır. Çalışmada Trabzon'un köklü geçmişi ve bu geçmişinde ev sahipliği yaptığı farklı inanç ve kültürlerden yola çıkılarak kent için önem taşıyan manastır yapıları ele alınmıştır. Manastırların kent kimliğine katkısına vurgu yapmak amacı ile Trabzon ilinde yer alan Meryem Ana (Sumela) Manastırı, Vazelon (Yahya) Manastırı, Kuşul-Hızır İlyas Manastırı (Gregorius Peristera), Kaymaklı Manastırı, Kızlar Manastırı (Panagia Theokephastos) ve Kızlar Manastırı (Panagia Keramesta) çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Böylece, Trabzon kent kimliğini, manastır yapıları üzerinden tanımlamak amaçlanmıştır.

Söz konusu yapıların bilinirliği, üzerinden irdeleyen bu çalışmanın sonuçları olarak şunlar söylenebilir:

- ✓ Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda en çok bilinen ve ziyaret edilen manastır yapılarının sırasıyla; Sümela Manastırı, Kızlar Manastırı (Boztepe), Vazelon Manastırı, Kuşul-Hızır İlyas Manastırı, Kaymaklı Manastırı ve Kızlar Manastırı (Maçka) olduğu saptanmıştır.
- ✓ İncelenen manastır yapıları genellikle yüksek yamaçlarda veya ormanlık alanlarda konumlandığından ulaşım ile ilgili problemler yaşanmakta; bu da manastırların ziyaret edilme oranını azaltmaktadır. Ziyaret edilmeyen bu yapıların bilinirlikleri azalarak zihindeki izleri zamanla silinmekte; dolayısıyla kent kimliği üzerindeki etkisini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ulaşım problemlerine karşın gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- ✓ Anket verilerinden hareketle insanların daha önceden bildikleri ve duydukları manastırı daha çok ziyaret ettikleri; dolayısıyla duyma-bilme-görme ilişkisinin kendi içerisinde paralellik gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda yerel yönetimler özellikle bilinirliği az olan manastırlar için halkın sahip olduğu değerlerin farkındalığını arttırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirmelidir.
- ✓ Appleyard'a (1969) göre yapının kullanımı ve yapıya biçilen işlevler, bir yerin bilinmesine katkıda bulunmaktadır. Sümela Manastırı'nın diğer manastırlara oranla daha fazla bilinme, ziyaret edilme ve

kent kimliği açısından daha ön planda görünmesi bunun bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Sümela Manastırı'nda günümüzde hala dini törenlerin düzenlenmesi inanç turizmini, müze olarak kullanılması ise bölgenin kültür turizmini güçlendirmekte ve küresel çapta bilinirliğini artırmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen ve geri plandan kalmış diğer manastır yapılarının tanınırlığının ve kent kimliğine katkısının artırılabilmesi adına, yapıların ve çevrelerinin mevcut işlevleri üzerinden düzenlenmesi ya da yeniden işlevlendirilerek değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

- ✓ Sümela Manastırı'na yapılan ziyaretler esnasında ziyaretçilerin yapıya bırakmak istediği izler (kazıma, çizme, oyma, çalma, boyama vb.) yapının özgün kimliğine zarar vermesinin yanında, yapının kent kimliği üzerindeki etkisinin de zayıflamasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle yapının özgün kimliğine zarar gelmemesi adına yapılarda ziyaretçilerin bilinçsiz kullanmalarına yönelik önlemlerin alınması ve halkın bu konuda bilinçlendirmesi gerekmektedir.
- ✓ Yapılara uygulanan doğru müdahalelerle hem yapının orijinal halini koruması hem de gelecek kuşaklara aktarılması kent kimliği açısından çok önemlidir.

Kültürel değerlerin sürekliliği ve bölgenin potansiyelinin doğru kullanılabilmesine yardımcı olan manastırlar, kentlerin kentsel ve kültürel belleklerinin yaşatılmasına yardımcı olan ve kültür turizmine katkıda bulunan önemli mimari yapılardır. Bu nedenle manastırların gelecek kuşaklara aktararak sürdürülebilirliğinin sağlanması böylece kent kimliğe kazandırılması önemli bir konudur.

KAYNAKÇA

Appleyard, D. (1969). "Why Buildings Are Known: A Predictive Tool for Architects and Planners. Environment and Behavior", 1(2), s.131, Berkeley.

Arabacıoğlu, F. P., & Aydemir I. (2007). "Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı", YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi, 2(4), 204-212, İstanbul.

Belge, R. (2017). "Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafi Ögeler. Ege Coğrafya Dergisi", 27(2), 2018, 167-181.

Bulut, C. (2020). Kent Kimliğinin Oluşumunda Mahallenin Etkisi: Balat, Selçuk ve Musa Mahalleleri Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Diker, M., & Çolpan Erkan, N. (2017). "Kent Kimliğinde İbadet Yapıları: Antakya Örneği", Planlama. 27(2), 180-192.

Es, M. (2007). Kent üzerine Düşünceler. Okutan Yayıncılık, 49.

Karaaslan, Ç. (2010). Tarihi Kentlerde Kimliksizleşme Sorunu ve Bir Çözüm Yolu Olarak Kentsel Canlandırma Projeleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karabağ, N. E. (2019). İzmir Örneğinde, Çok Katmanlı Kentlerin Kimlik Oluşumunda Tarihsel Sürekliliğin Önemi. Mekânlar / Zamanlar / İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 171-184.

Keleş, R. (2005). "Kent ve Kültür Üzerine", Mülkiye Dergisi, 29(246), 9-18.

Kingsley, K. (2003). "Manastır Mimarisi Üzerine", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 12(2), 349-360.

Kurtar, C., & Somuncu, M. (2013). "Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği", Ankara Araştırmaları Dergisi, 1(2), 35-47.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB, 2021), 'Trabzon, Manastırlar' <https://trabzon.ktb.gov.tr/TR-57635/manastirlar.html> (Erişim tarihi: 17.01.2021)

Lynch, K. (1972). What time is this place?, Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (1973). Kent İmgesi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 4-62, 87.

Oğurlu, İ. (2014). "Çevre-Kent İmajı-Kent Kimliği-Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış". İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 13(26), 275-293.

Özen, S.L. (2005). Koruma Yaklaşımlarına Yeni Bir Bakış Açısı Olarak Bütünleşik Koruma – Trabzon Örneği, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Perihan, M., & Aşur, F. (2020). “Tarihi Kentsel Peyzaj ve Kent Kimliği İlişkisi”, Kent Akademisi, 13(1), 163-175.

Rodwell, D. (2007). Conservation and Sustainability in Historic Cities. John Wiley & Sons.

Shehata, W.T.A., Moustafa, Y., Sherif, L., & Botros, A. (2015). “Towards the Comprehensive and Systematic Assessment of The Adaptive Reuse of Islamic Architectural Heritage in Cairo”, Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, 5(1), 14-29.

Tekeli, İ. (1991). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler, Kent Planlaması Konuşmaları, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 79-89.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2014). Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân (14. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.

Tweed, C., & Shutherland, M. (2007). “Built Cultural Heritage and Sustainable Urban Development”, Landscape and Urban Planning, 83, 62-69.

Ujang, N. (2009). “Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity”, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 49(2012), 156-167.

URL 1 ‘Kız Kulesi’ https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z_Kulesi (Erişim tarihi: 10.01.2021)

URL 2 ‘Galata Kulesi’ <https://www.haberturk.com/galata-kulesi-nin-gunumuze-ulasan-kucuk-kardeslerinin-biri-tehlike-altinda-digeri-ise-korunakli-2536236> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

URL 3 ‘Ayasofya Camii’ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

URL 4 ‘Alcobaça Manastırı, Ostrog Manastırı, Meteora Manastırı’ <https://www.turna.com/blog/dunyanin-en-muhtesem-manastirlari> (Erişim tarihi: 12.01.2021)

URL 5 ‘Sümela Manastırı’ <https://www.neredekal.com/blog/mistik-atmosferleriyle-buyuleyen-trabzon-manastirlari/> (Erişim tarihi: 15. 01.2021)

URL 6 ‘Vazelon Manastırı’ <https://www.star.com.tr/kultur-sanat/mackadaki-18-yuzyillik-vazelon-manastiri-turizme-kazandirilacak-haber-1407807> (Erişim tarihi: 15. 01.2021)

URL 7 ‘Kuşkul Manastırı’ <https://www.yeniakit.com.tr/foto-galeri/tarih-kokan-bir-kose-peristera-manastiri-13629> (Erişim tarihi: 15.01.2021)

URL 8 ‘Kaymaklı Manastırı’ <http://www.t61haber.net/news.php?readmore=3273> (Erişim tarihi: 15.01.2021)

URL 9 ‘Kızlar Manastırı Boztepe’ <https://www.birgun.net/haber/restorasyonu-4-yil-suren-kizlar-manastiri-ziyarete-acilacagi-gunu-bekliyor-304812> (Erişim tarihi: 15.01.2021)

Yiğit Barut, T. (2014). Trabzon Kaymaklı Manastırı Kilisesi, Şapel ve Çan Kulesi Restorasyon Projesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.